

شیوه‌های مشارکت اعضای هیئت علمی در برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی

فریدون شریفیان^{۱*}، سید مصطفی شریف^۲، سید ابراهیم جعفری^۳ و نعمت‌اله موسی‌پور^۴

چکیده

هدف این پژوهش، بررسی شیوه‌های مشارکت اعضای هیئت علمی در برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی است. روش پژوهش میدانی و توصیفی-پیمایشی و جامعه آماری آن اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های اصفهان (۴۶۶ نفر) و صنعتی اصفهان (۴۱۲ نفر) بوده است. برای انتخاب اعضای هیئت علمی دو دانشگاه از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم استفاده شد و ۸۳ نفر از اعضای هیئت علمی در این پژوهش شرکت داده شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌های این پژوهش پرسشنامه محقق‌ساخته بوده است. برای تعیین روایی پرسشنامه از روایی محتوا و برای تعیین پایایی آن از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. پایایی گام تعیین ساختار کلی رشته و دروسها ۰/۸۰، تعیین هدفهای برنامه‌درسی ۰/۸۶، انتخاب و تدوین محتوا ۰/۸۹، اجرای برنامه‌درسی ۰/۸۱، ارزشیابی برنامه‌درسی ۰/۸۸، و پایایی گام تغییر برنامه‌درسی ۰/۹۱ بوده است. نتایج پژوهش نشان داده است که در وضعیت موجود، اعضای هیئت علمی با شیوه حضور خود در برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی مشارکت دارند. در وضعیت مطلوب، اعضای هیئت علمی هر دو دانشگاه در گام اجرای برنامه‌درسی بر نقش خود به عنوان مجری برنامه‌درسی تأکید ویژه‌ای داشته‌اند. با وجود این، در گامهای طراحی برنامه‌درسی که شامل تعیین ساختار کلی رشته و دروسها، تعیین هدفها و انتخاب و تدوین محتواست، در هر دو دانشگاه شیوه مشارکت اعضای هیئت علمی برجسته انتخاب شده است. در دانشگاه اصفهان، علاوه بر شیوه مذکور، مشارکت حداکثری نیز ترجیح داده شده است. در دو گام ارزشیابی و تغییر برنامه‌درسی در هر دو دانشگاه، اعضای هیئت علمی تمایل داشته‌اند تا اعضای هیئت علمی برجسته گروه و نماینده اعضای هیئت علمی در این دو گام مشارکت کنند.

کلید واژگان: مشارکت، عضو هیئت علمی، برنامه‌ریزی درسی، دوره تحصیلات تکمیلی.

*: مسئول مکاتبات : f.sharifian۲۰۰۵@yahoo.com.

۱. دانشجوی دکتری رشته برنامه‌ریزی درسی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

۲. استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. m.sharif@edu.ui.ac.ir

۳. دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. jafari@edu.ui.ac.ir

۴. دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران. n_mosapour@yahoo.com

پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۱۱/۲۶

دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۷/۱۳

مقدمه

در برنامه‌ریزی درسی برای هر دوره تحصیلی باید به نقش گروههایی که تحت تأثیر نتایج برنامه‌های درسی قرار می‌گیرند یا در آماده‌سازی برنامه‌ها نقش دارند، توجه داشت. در سطح آموزش عالی و دوره تحصیلات تکمیلی اعضای هیئت علمی یکی از مهم‌ترین گروههایی هستند که تأثیرات چشمگیری بر روند برنامه‌ریزی درسی و ماهیت برنامه‌های درسی دارند.

بررسی ادبیات حوزه برنامه‌درسی نشان می‌دهد که در بسیاری از پژوهشها به نقش و جایگاه مجری و معلم در برنامه‌ریزی درسی پرداخته شده است (Marsh, ۲۰۰۴; Fathi Vajargah, ۲۰۰۵; Izadi, ۲۰۰۵; Connelly and Clandinin, ۱۹۹۰, ۱۹۸۸; Connelly and Ben-Peretz, ۱۹۹۷; McCutcheon, ۱۹۹۷; Yong, ۱۹۸۸, ۱۹۷۹).

کلاین (۱۹۸: ۱۹۸۳; Klein) نقش مدرس در برنامه‌ریزی درسی را مهم دانسته و معتقد است برنامه‌درسی در صورتی آنچه را که امید به تحقق آن وجود دارد محقق می‌سازد که مدرسان نقش فعالی در عرصه برنامه‌ریزی درسی داشته باشند. مشارکت اعضای هیئت علمی در برنامه‌ریزی درسی ریشه‌های تاریخی عمیقی دارد و در آثار تخصصی مختلف به آن پرداخته شده است (The Committee on Curriculum, ۱۹۳۸; Muscatine, ۱۹۸۵; Gaff, ۲۰۰۷).

اعضای هیئت علمی دستکم به دو دلیل در این زمینه نقش‌آفرین هستند: از یک‌سو متخصص دانش^۱ و از حق اظهار نظر علمی در باره رشته خود برخوردارند و از سوی دیگر، مجری برنامه‌درسی هستند (Hass, ۲۰۰۶: ۲۴۵). در حال حاضر، در بیشتر دانشگاهها اعضای هیئت علمی یا برنامه‌درسی را کنترل می‌کنند یا تأثیر زیادی بر آن دارند و در پروژه‌های برنامه‌ریزی درسی عنصر کلیدی به شمار می‌روند (Diamond, ۲۰۰۷: ۱۹-۲۰). به نظر برخی از صاحب‌نظران عضو هیئت علمی باید به عنوان متخصص محتوا یا هماهنگ کننده اصلی انتخاب شود. این رهبر علمی گروه باید توانایی، تسلط و تخصص مورد نیاز در زمینه برنامه‌درسی را داشته باشد تا بتواند تلاشهای اعضای هیئت علمی را هماهنگ کند (Diamond, ۲۰۰۷: ۳۵).

عوامل متعدد و مختلفی وجود دارد که بر میزان مشارکت اعضای هیئت علمی در برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی مؤثر است و موجب افزایش یا کاهش مشارکت آنان می‌شود (Norouz Zadeh and Fathi Vajargah, ۱۳۱-۱۳۴: ۲۰۰۹). با وجود این، تردیدی وجود ندارد که با توجه به اهمیت عنصر دانش در دوره آموزش عالی و به طور ویژه در دوره‌های کارشناسی‌ارشد و دکتری، نقش صاحب‌نظران حوزه‌های دانش که اعضای هیئت علمی رشته‌های دانشگاهی هستند باید در برنامه‌ریزی درسی مورد توجه جدی قرار گیرد.

بررسی پیشینه موضوع: در زمینه مشارکت اعضای هیئت علمی در برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی پژوهشهای مختلفی انجام شده است. بریگز (Briggs, ۲۰۰۷) در خصوص ماهیت و نقش همکاریها در درون گروههای آموزشی برای نوسازی مداوم برنامه‌درسی بررسیهای انجام داده است. به باور او در دو دهه گذشته، در تحولات مختلف آموزش عالی ایالات متحده بر مسئولیت جمعی و اشتراکی اعضای هیئت علمی برای برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی تأکید شده است. با وجود این، صاحب‌نظران معدودی فرایندهای مستمری را برای تحقق بخشیدن به این هدف تعریف کرده‌اند.

تشیوه‌های مشارکت اعضای هیئت‌علمی در برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی ۲۵

بریگز (Briggs, ۲۰۰۷) نمونه‌هایی از همکاری‌های برنامه‌درسی در گروه‌های آموزشی دارای برنامه‌ریزی مداوم را ذکر کرده است که عبارت‌اند از: تدوین درسه‌ها و برنامه‌های درسی جدید یا بازنگری آنها، بررسی طرح درسه‌های اعضای هیئت علمی دیگر به صورت رسمی و غیر رسمی، بحث‌های غیر رسمی در باره تخصص، ایده‌ها، تجربه‌ها و مشاهده‌های مربوط به برنامه‌درسی، تدوین منابع آموزشی جدید، اختصاص منابع آموزشی بین درسه‌های مختلف یا یک درس واحد در سالهای مختلف، تهیه محتوای برنامه و تنظیم توالی درس، نظارت بر انسجام بین بخش‌های مختلف دوره تحصیلی در طی ترم و از یک سال به سال بعد، تدریس گروهی^۱، مشارکت افراد متخصص محتوا در درسه‌ها مانند استفاده از سخنران میهمان^۲، بحث و مذاکره در خصوص برنامه‌درسی با دیگر گروه‌های آموزشی، کارفرمایان یا ذنفعان بیرونی، تدوین آزمون‌ها و ابزارهای ارزیابی، پیگیری رشد حرفه‌ای^۳ در قالب فعالیتهای گروهی، مشارکت در یادگیری‌های مربوط به برنامه‌درسی در نشست‌ها و کارگاه‌های آموزشی، تدوین یا بازنگری رسالت و هدف‌های گروه آموزشی، مشارکت در انتخاب منابع درسی، مدیریت تجربه‌ها و فعالیتهای میدانی و ارزشیابی تدریس همکاران^۴ به صورت غیر رسمی.

بریگز، استارک و رولاند پاپلاوسکی (Briggs, Stark and Rowland-Poplawski, ۲۰۰۳) در پژوهشی به بیان معیارهای برنامه‌ریزی مداوم^۵ در دانشگاه پرداخته‌اند که بخشی از آن ناظر به مشارکت اعضای هیئت علمی در برنامه‌ریزی درسی است. این معیارها عبارت‌اند از: فرایندهای مداوم و متعدد برنامه‌ریزی درسی^۶، آگاهی و پاسخگویی^۷، مشارکت و کار گروهی^۸ و استفاده از ارزشیابی برای تغییر انطباقی^۹. آنان در معیار سوم که مشارکت و کار تیمی است اظهار کرده‌اند که یک گروه آموزشی دارای برنامه‌ریزی مداوم سطح بالایی از مشارکت اعضای هیئت علمی را در مسائل مربوط به برنامه‌درسی در نظر می‌گیرد. آنان به این نتیجه دست یافته‌اند که نشانگرهایی که سطح مشارکت و کار گروهی را در یک گروه آموزشی نشان می‌دهد به شرح زیر است:

- برنامه‌ریزی درسی به چه میزان فعالیت تمام اعضای هیئت علمی تلقی می‌شود؛
- اعضای هیئت علمی تا چه اندازه می‌توانند نه فقط در باره درسه‌های خود، بلکه در باره برنامه‌ریزی درسی برای کل برنامه مطالعاتی یا بخش‌های اساسی آن بحث و تبادل نظر کنند؛
- ایده‌های اعضای هیئت علمی تا چه حد مورد استقبال قرار می‌گیرد و فرهنگ بررسی دوباره برنامه‌درسی وجود دارد؛
- به چه میزان فرایندهای مشارکتی به تصمیم‌گیری‌های برنامه‌درسی منتهی می‌شود؛
- اعضای هیئت علمی تا چه میزان در برنامه‌ریزی درسی مشارکت می‌کنند.

۱. Team Teaching
۲. Guest Lecturing
۳. Professional Development
۴. Evaluating Peer's Teaching
۵. Continuous Planning
۶. Continuous and Frequent Curricular Planning Processes
۷. Awareness and Responsiveness
۸. Participation and Teamwork
۹. Use of Evaluation for Adaptive Change

در شرایط کنونی اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های کشور در آماده سازی برنامه‌درسی رشته‌های مختلف تحصیلات تکمیلی مشارکت دارند. با این توضیح نمی‌توان نقش کنونی آنان را نادیده گرفت. آنچه باید مورد توجه قرار گیرد، فراهم کردن زمینه‌هایی است که اعضای هیئت علمی به صورت منسجم، مبتنی بر قواعد صحیح و با توجه به نقش و جایگاه دیگر ذینفعان به برنامه‌ریزی درسی در این دوره تحصیلی بپردازند. پژوهش‌هایی در کشور توسط صاحب‌نظران و پژوهشگران حوزه برنامه‌درسی در زمینه مشارکت اعضای هیئت علمی در برنامه‌ریزی درسی انجام شده است (Fathi Vajargah, Arefi and Sharaf, ۲۰۱۰; Momeni and Fathi Vajargah, ۲۰۰۶; Zeinodini Meimand, ۲۰۰۶; Norouz Zadeh et al., ۲۰۰۷; ویزگی خاص پژوهش حاضر این است که در آن به نقش مشارکتی اعضای هیئت علمی در برنامه‌ریزی درسی برای دوره تحصیلات تکمیلی در دو وضعیت موجود و مطلوب و شیوه‌های این مشارکت پرداخته شده است.

برای برنامه‌ریزی درسی صاحب‌نظران گام‌های مختلفی را مطرح کرده‌اند که با وجود شباهت‌ها، در نوع و تعداد گام‌ها، تفاوت‌هایی بین دیدگاه‌های آنان وجود دارد (Lattuca and Stark, ۲۰۰۹; Oliva, ۲۰۰۵; Posner, ۲۰۰۴; Wiles and Bondi, ۲۰۰۲; Eisner, ۲۰۰۲, ۱۹۹۴). در این پژوهش با توجه به اقتضات دوره تحصیلات تکمیلی، برنامه‌ریزی درسی در شش گام تعیین ساختار کلی رشته و دروس، تعیین هدف‌های برنامه‌درسی، انتخاب و تدوین محتوا (گام‌های طراحی برنامه‌درسی)، اجرا، ارزشیابی و تغییر برنامه‌درسی مورد توجه قرار گرفته است. با این توضیح، هدف کلی این پژوهش آن است که چگونگی مشارکت اعضای هیئت علمی در برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی تعیین شود. بدین منظور، چهار روش مشارکت در دو وضعیت موجود و مطلوب در نظر گرفته شده است. این روش‌ها عبارت‌اند از: مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده توسط دیگران، حضور اعضای هیئت علمی برجسته، حضور نماینده اعضای هیئت علمی و حضور خود در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه. روش اول معرف مشارکت حداقلی و روش چهارم مبین مشارکت حداکثری اعضای هیئت علمی در برنامه‌ریزی درسی برای دوره تحصیلات تکمیلی است. بین این دو روش، مشارکت اعضای هیئت علمی توسط دو گروه از همکاران آنان که اعضای هیئت علمی برجسته و نماینده اعضای هیئت علمی هستند، اعمال می‌شود. منظور از اعضای هیئت علمی برجسته آن گروه از اعضای هیئت علمی است که به لحاظ آموزشی، پژوهشی و برخورداری از آثار مکتوب علمی در زمره برترین افراد گروه آموزشی خود قرار دارند. در وضعیت موجود، در کنار چهار روش مشارکت، گزینه «مشارکت ندارم» نیز در نظر گرفته شده است تا در مواردی که اعضای هیئت علمی از طریق هیچ‌یک از روش‌ها مشارکت نمی‌کنند، آن گزینه را انتخاب کنند.

برای تحقق هدف کلی پژوهش شش سؤال مطرح شده است که هر یک در برگیرنده مشارکت اعضای هیئت علمی در یکی از گام‌های برنامه‌ریزی درسی برای دوره تحصیلات تکمیلی است. سه سؤال اول در خصوص فعالیت طراحی برنامه‌درسی و سؤال‌های چهارم تا ششم شامل مرحله اجرا، ارزشیابی و تغییر برنامه‌درسی است. سؤال‌ها به شرح زیر است:

۱. اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های اصفهان و صنعتی اصفهان در خصوص مشارکت موجود و مطلوب خود در گام تعیین ساختار کلی رشته و دروس و روش‌های تحقق این مشارکت چه دیدگاه‌هایی دارند؟
۲. اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های اصفهان و صنعتی اصفهان در خصوص مشارکت موجود و مطلوب خود در گام تعیین هدف‌های برنامه‌درسی و روش‌های تحقق این مشارکت چه دیدگاه‌هایی دارند؟

۳. اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های اصفهان و صنعتی اصفهان در خصوص مشارکت موجود و مطلوب خود در گام انتخاب و تدوین محتوا و روشهای تحقق این مشارکت چه دیدگاهی دارند؟
۴. اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های اصفهان و صنعتی اصفهان در خصوص مشارکت موجود و مطلوب خود در گام اجرای برنامه‌درسی و روشهای تحقق این مشارکت چه دیدگاهی دارند؟
۵. اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های اصفهان و صنعتی اصفهان در خصوص مشارکت موجود و مطلوب خود در گام ارزشیابی برنامه‌درسی و روشهای تحقق این مشارکت چه دیدگاهی دارند؟
۶. اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های اصفهان و صنعتی اصفهان در خصوص مشارکت موجود و مطلوب خود در گام اصلاح و تغییر برنامه‌درسی و روشهای تحقق این مشارکت چه دیدگاهی دارند؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع میدانی و توصیفی- پیمایشی بوده که در آن وضعیت موجود و مطلوب مشارکت اعضای هیئت علمی در برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی بررسی شده است. اعضای هیئت علمی رسمی دانشگاه‌های اصفهان و صنعتی اصفهان که در دوره تحصیلات تکمیلی تدریس می‌کنند، جامعه آماری این پژوهش را تشکیل می‌دادند و تعداد آنان در مجموع ۸۷۸ نفر بوده است که ۴۶۶ نفر عضو هیئت علمی دانشگاه اصفهان و ۴۱۲ نفر عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان بودند. به منظور انتخاب اعضای هیئت علمی دو دانشگاه از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم استفاده شده است و تمام دانشکده‌ها و گروه‌های آموزشی متناسب با تعداد عضو هیئت علمی در نمونه پژوهش سهم داشته‌اند. حجم نمونه اعضای هیئت علمی با استفاده از فرمول حجم نمونه کوکران محاسبه و ۸۳ نفر در پژوهش شرکت داده شدند. توان آماری نیز نشان داد که حجم نمونه مورد استفاده در این پژوهش از کفایت لازم برخوردار بوده است.

در این پژوهش به منظور بررسی دیدگاه‌های اعضای هیئت علمی در خصوص وضعیت موجود و مطلوب مشارکت آنان در برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده که دارای شش حیطه است. برای بررسی روایی پرسشنامه از روایی محتوا استفاده شده است. برای این منظور، پرسشنامه در اختیار ۱۰ نفر از متخصصان برنامه‌درسی قرار گرفت و اصلاحات و پیشنهادهای آنان به کار برده شد. به منظور بررسی پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. پایایی حیطه تعیین ساختار کلی رشته و درسه‌ها ۰/۸۰، تعیین هدفهای برنامه‌درسی ۰/۸۶، انتخاب و تدوین محتوا ۰/۸۹، اجرای برنامه‌درسی ۰/۸۱، ارزشیابی برنامه‌درسی ۰/۸۸، و پایایی حیطه تغییر برنامه‌درسی ۰/۹۱ بوده است.

در این پژوهش از پاسخگویان خواسته شد تا در وضعیت موجود و مطلوب، روش مشارکت و میزان مشارکت خود را در هر یک از گامهای برنامه‌ریزی درسی با دادن نمره ۰ تا ۱۰ تعیین کنند. برای آنکه بتوان تأثیر دو عامل فراوانی انتخاب هر روش و نمره داده شده به هر روش را در کنار یکدیگر بررسی کرد، دو نمره با عنوان نمره «واقعیت روش» در وضعیت موجود و نمره «مقبولیت روش» در وضعیت مطلوب تعریف شده است. شیوه محاسبه نمره این گونه بود که فراوانی افراد انتخاب کننده یک روش در هر یک از گویه‌ها بر تعداد کل پاسخگویان تقسیم و حاصل در میانگین آن روش ضرب شد. همچنین، از افرادی که معتقد بودند در وضعیت موجود با هیچ یک از روشها مشارکت ندارند، خواسته شد تا گزینه «مشارکت ندارم» را انتخاب کنند.

برای تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست آمده از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. در سطح استنباطی ابتدا داده‌ها از نظر دو ویژگی نرمال بودن و همگنی واریانسها بررسی شد. در مواردی که داده‌ها این دو ویژگی را داشتند، از آزمون پارامتریک و در غیر این صورت، از آزمونهای ناپارامتریک استفاده شد. آزمونهای استفاده شده در این پژوهش شامل آزمون کالموگروف اسمیرنوف، آزمون بررسی همگنی واریانسها (لوین)، تحلیل واریانس یکراهه، کوروسکال والیس، من ویتنی و آزمون تعقیبی شفه است.

یافته‌ها

یافته‌های این پژوهش در قالب شش سؤال ۱ تا ۶ و جدولهای مربوط به هر سؤال ارائه شده است. هر یک از سؤالها معرف یکی از گامهای شش‌گانه‌ای است که برای برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی در نظر گرفته شده است.

سؤال ۱. اعضای هیئت علمی دانشگاههای اصفهان و صنعتی اصفهان در خصوص مشارکت موجود و مطلوب خود در گام تعیین ساختار کلی رشته و درسها و روشهای تحقق این مشارکت چه دیدگاههایی دارند؟

یافته‌های جدول ۱ نشان می‌دهد که در وضعیت موجود ۱۵/۹ درصد از اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان و ۲۱/۵ درصد از اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان در تعیین ساختار کلی رشته و درسها مشارکت ندارند. از آنجا که در وضعیت موجود F مشاهده شده و در وضعیت مطلوب H مشاهده شده در سطح $P \leq 0.05$ معنادار بوده است، بنابراین، از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان چهار روش مشارکت در گام تعیین ساختار کلی رشته و درسها از نظر نمره واقعیت و مقبولیت تفاوت معنادار دارند. همچنین، با توجه به اینکه در وضعیت موجود H مشاهده شده و در وضعیت مطلوب F مشاهده شده در سطح $P \leq 0.05$ معنادار بوده است، از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان نیز چهار روش از نظر نمره واقعیت و مقبولیت با یکدیگر تفاوت دارند. نتیجه مقایسه میانگین نمره واقعیت روشهای مشارکت در این گام (جدولهای ۲ و ۳) نشان می‌دهد که از میان چهار روش مشارکت، روش حداکثری «حضور خود» در هر دو دانشگاه بر سه روش دیگر مشارکت برتری معنادار دارد. این روش در دانشگاه اصفهان نمره واقعیت ۲/۶۷ (۴۷/۸۴) درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) و در دانشگاه صنعتی اصفهان نمره واقعیت ۲/۵۹ (۴۴/۸۹) درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) را دارد. همچنین، در دانشگاه اصفهان شیوه «مطلع شدن از تصمیمهای اتخاذ شده توسط دیگران» فقط با برخورداری از نمره واقعیت ۱/۳۰ (۲۳/۲۹) درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) بر روش «حضور اعضای هیئت علمی برجسته» که فقط نمره واقعیت ۰/۷۰ (۱۲/۵۴) درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) را دارد، برتری دارد.

جدول ۱- مقایسه میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روشهای مشارکت در گام تعیین ساختار کلی رشته و درسها از نظر اعضای هیئت علمی

P	H	P	F	حضور خود در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		حضور نماینده اعضای هیئت علمی در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		حضور اعضای هیئت علمی برجسته در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده		درجده عدم مشارکت در وضعیت موجود	وضعیت	روشهای مشارکت	گام برنامه‌ریزی درسی
				انجرا ف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انجرا ف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انجرا ف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انجرا ف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش				
		۰.۰۰۱	۸۳/۳۸	۰/۳۷	۲/۶۷	۰/۱۸	۰/۹۱	۰/۳۴	۰/۷۰	۰/۲۶	۱/۳۰	۱۵/۹	موجود	دانشگاه اصفهان	تعیین ساختار کلی رشته و درسها
۰.۰۰۱	۲۶/۶۷			۰/۳۵	۳/۲۶	۰/۳۳	۱/۵۳	۰/۶۱	۲/۹۴	۰/۱۴	۰/۶۰		مطلوب	دانشگاه اصفهان	
۰.۰۰۱	۲۰/۲۲			۰/۲۶	۲/۵۹	۰/۳۱	۰/۹۵	۰/۲۸	۰/۹۸	۰/۲۵	۱/۲۵	۲۱/۵	موجود	دانشگاه صنعتی اصفهان	
		۰.۰۰۱	۱۴-۰/۶۴	۰/۳۹	۱/۷۱	۰/۴۱	۳/۰۴	۰/۴۴	۴/۰۷	۰/۱۴	۰/۳۳		مطلوب	دانشگاه اصفهان	

جدول ۲- مقایسه زوجی اختلاف میانگین روشهای مشارکت در گام تعیین ساختار کلی رشته و درسها در وضعیت موجود از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان

سطح معناداری	اختلاف میانگین	روشهای مشارکت
۰.۰۰۱	۱/۷۶	حضور خود ← حضور نماینده اعضای هیئت علمی
۰.۰۰۱	۱/۹۷	حضور خود ← حضور اعضای هیئت علمی برجسته
۰.۰۰۱	۱/۳۷	حضور خود ← مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده
۰.۰۰۲	۰/۶۰	مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده ← حضور اعضای هیئت علمی برجسته

جدول ۳- مقایسه میانگین رتبه روشهای مشارکت در گام تعیین ساختار کلی رشته و درسها در وضعیت موجود از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان با استفاده از آزمون من ویتنی

P	Z	میانگین رتبه	روشهای مشارکت
.۰۰۱	۳/۳۶	۱۲/۵	حضور خود
		۴/۵	حضور نماینده اعضای هیئت علمی
.۰۰۱	۳/۳۶	۱۲/۵	حضور خود
		۴/۵	حضور اعضای هیئت علمی برجسته
.۰۰۱	۳/۳۶	۱۲/۵	حضور خود
		۴/۵	مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده
.۹۰	.۰۵۳	۸/۴۴	حضور نماینده اعضای هیئت علمی
		۸/۵۶	حضور اعضای هیئت علمی برجسته
.۰۰۶	۱/۸۹	۶/۲۵	حضور نماینده اعضای هیئت علمی
		۱۰/۷۵	مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده
.۰۰۶	۱/۸۹	۶/۲۵	حضور اعضای هیئت علمی برجسته
		۱۰/۷۵	مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده

مقایسه میانگین نمره مقبولیت روشهای مشارکت (وضعیت مطلوب) در گام تعیین ساختار کلی رشته و درسها (جدولهای ۴ و ۵) نشان می‌دهد که اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان برای مشارکت در این گام روش «حضور خود» و «حضور اعضای هیئت علمی برجسته» را بر دو روش دیگر ترجیح داده‌اند. روش اول، نمره مقبولیت ۳/۲۶ (۳۹/۱۳) درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) و روش دوم، نمره مقبولیت ۲/۹۴ (۳۵/۲۹) درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) را دارد.

اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان روش مشارکت «اعضای هیئت علمی برجسته گروه» را بر سه روش دیگر برتری داده‌اند. این روش، نمره مقبولیت ۴/۰۷ (۴۴/۵۳) درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) را دارد. همچنین، در دانشگاه اصفهان روش «حضور نماینده اعضای هیئت علمی» با نمره مقبولیت ۱/۵۳ (۱۸/۳۶) درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) بر «مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده» که فقط نمره مقبولیت ۰/۶۰ (۷/۲۰) درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) را داشته، ترجیح داده شده است. در دانشگاه صنعتی اصفهان دو روش «حضور نماینده اعضای هیئت علمی» با نمره مقبولیت ۳/۰۴ (۳۳/۲۶) درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) و «حضور خود» فقط با نمره مقبولیت ۱/۷۱ (۱۸/۷۰) درصد از نمره مقبولیت چهار روش) به ترتیب در زمره ترجیح‌های بعدی اعضای هیئت علمی این دانشگاه قرار دارد^۱.

۱. برای تعیین اینکه در دو دانشگاه در وضعیت موجود و مطلوب کدام روشهای مشارکت بر دیگر روشها برتری معنادار دارد، در مواردی که آزمون مورد استفاده پارامتریک بوده، از آزمون تعقیبی شفه استفاده شده است. همچنین، در مواردی که به دلیل نبودن دو ویژگی نرمال بودن و همگنی واریانس در داده‌ها از آزمون ناپارامتریک استفاده شده برای تعیین تفاوت بین روشها از طریق آزمون من‌ویتنی، مقایسه دو به دو بین روشها انجام گرفته است. با توجه به اینکه ارائه تمام این جدولها در هر سوال حجم مقاله را افزایش می‌دهد، فقط به عنوان نمونه در سوال اول این جدولها ارائه شده و برای جلوگیری از طولانی شدن مقاله در سوالهای بعدی فقط به ارائه نتایج به‌دست آمده اکتفا شده است.

تسویه‌های مشارکت اعضای هیئت‌علمی در برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی **۳۱**

جدول ۴- مقایسه میانگین رتبه روشهای مشارکت در گام تعیین ساختار کلی رشته و درسها در وضعیت مطلوب از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان با استفاده از آزمون من ویتنی

P	Z	میانگین رتبه	روشهای مشارکت
/۰۰۱	۳/۳۶	۱۲/۵۰	حضور خود
		۴/۵۰	حضور نماینده اعضای هیئت علمی
/۱۹	۱/۳۶	۱۰/۱۳	حضور خود
		۶/۸۸	حضور اعضای هیئت علمی برجسته
/۰۰۱	۳/۳۶	۱۲/۵۰	حضور خود
		۴/۵۰	مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده
/۰۰۱	۳/۳۶	۴/۵۰	حضور نماینده اعضای هیئت علمی
		۱۲/۵۰	حضور اعضای هیئت علمی برجسته
/۰۰۱	۳/۳۶	۱۲/۵۰	حضور نماینده اعضای هیئت علمی
		۴/۵۰	مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده
/۰۰۱	۳/۳۶	۱۲/۵۰	حضور اعضای هیئت علمی برجسته
		۴/۵۰	مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده

جدول ۵- مقایسه زوجی اختلاف میانگین روشهای مشارکت در گام تعیین ساختار کلی رشته و درسها در وضعیت مطلوب از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان

سطح معناداری	اختلاف میانگین	روشهای مشارکت
/۰۰۱	۱/۳۹	حضور خود ← مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده
/۰۰۱	۱/۳۲	حضور نماینده اعضای هیئت علمی ← حضور خود
/۰۰۱	۲/۷۱	حضور نماینده اعضای هیئت علمی ← مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده
/۰۰۱	۲/۳۵	حضور اعضای هیئت علمی برجسته ← حضور خود
/۰۰۱	۱/۰۳	حضور اعضای هیئت علمی برجسته ← حضور نماینده اعضای هیئت علمی
/۰۰۱	۳/۷۴	حضور اعضای هیئت علمی برجسته ← مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده

سؤال ۲. اعضای هیئت علمی دانشگاههای اصفهان و صنعتی اصفهان در خصوص مشارکت موجود و مطلوب خود در گام تعیین هدفهای برنامه‌درسی و روشهای تحقق این مشارکت چه دیدگاههایی دارند؟

یافته‌های جدول ۶ نشان می‌دهد که در وضعیت موجود، ۲۰/۴ درصد از اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان و ۴۱ درصد از اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان در تعیین هدفهای برنامه‌درسی مشارکت ندارند. از آنجا که در وضعیت موجود H مشاهده شده و در وضعیت مطلوب F مشاهده شده در سطح $P \leq 0.05$ معنادار بوده است، بنابراین، از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان و صنعتی اصفهان چهار روش مشارکت در گام تعیین هدفهای برنامه‌درسی از نظر نمره واقعیت و مقبولیت با یکدیگر تفاوت معنادار دارند.

مقایسه میانگین نمره واقعیت روشهای مشارکت در گام تعیین هدفهای برنامه‌درسی نشان می‌دهد که در هر دو دانشگاه از میان چهار روش مشارکت، روش «حضور خود» بر سه روش دیگر مشارکت برتری دارد. این روش در دانشگاه اصفهان نمره واقعیت ۲/۲۲ (۴۳/۷۰ درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) و در دانشگاه صنعتی اصفهان نمره واقعیت ۱/۶۷ (۴۹/۷۱ درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) را دارد. همچنین، در دانشگاه

اصفهان شیوه «حضور اعضای هیئت علمی برجسته» با نمره واقعیت ۱/۶۵ (۳۲/۴۸) درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) بر دو روش «مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده توسط دیگران» و «حضور نماینده اعضای هیئت علمی» که به ترتیب فقط نمره واقعیت ۰/۸۵ و ۰/۳۶، ۱۶/۷۳ و ۷/۰۸ درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) را دارند، برتری دارد. در دانشگاه صنعتی اصفهان روش «مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده» با داشتن نمره واقعیت ۰/۷۳ (۲۱/۷۳) درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) بر روش «حضور نماینده» که فقط نمره واقعیت ۰/۴۵ (۱۳/۳۹) درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) را به دست آورده است، برتری دارد.

در وضعیت مطلوب اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان و صنعتی اصفهان برای مشارکت در تعیین هدفهای برنامه‌دستی، روش «حضور اعضای هیئت علمی برجسته» را بر سه روش دیگر ترجیح داده‌اند. این روش در دانشگاه اصفهان و صنعتی اصفهان به ترتیب نمره مقبولیت ۴/۳۹ و ۳/۸۷ (۵۳/۶۶ و ۴۲/۶۳) درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) را دارد. اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان در مرتبه بعد روش «حضور خود» را البته، با نمره مقبولیت ۲/۱۸ (۲۶/۶۵) درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) ترجیح داده‌اند. در دانشگاه صنعتی اصفهان دو روش «حضور نماینده اعضای هیئت علمی» و «حضور خود» به ترتیب در زمره ترجیح‌های بعدی اعضای هیئت علمی دانشگاه قرار دارد، لکن باید توجه داشت که این دو روش به ترتیب نمره مقبولیت ۲/۸۳ و ۱/۹۴ (۳۱/۱۶ و ۲۱/۳۶) درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) را دارند. در بخش نتیجه‌گیری این تفاوتها تحلیل شده است.

جدول ۶- مقایسه میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روشهای مشارکت در گام تعیین هدفهای برنامه‌دستی از نظر اعضای هیئت علمی

P	H	P	F	حضور خود در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		حضور نماینده اعضای هیئت علمی در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده توسط دیگران		درصد عدم مشارکت در وضعیت موجود	وضعیت	روشهای مشارکت	گام برنامه‌ریزی درسی		
				انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش						
۰/۰۱	۳۷/۳۳			۰/۵۳	۲/۲۲	۰/۱۴	۰/۳۶	۰/۲۰	۱/۶۵	۰/۲۸	۰/۸۵	۲۰/۴	موجود	دانشگاه	تعیین هدفهای برنامه‌دستی
		۰/۰۱	۲۲/۵۵	۰/۴۳	۲/۱۸	۰/۲۸	۱	۰/۲۸	۲/۳۹	۰/۴۱	۰/۶۱		مطلوب	اصفهان	
۰/۰۱	۳۷/۰۶			۰/۴۲	۱/۶۷	۰/۲۰	۰/۴۵	۰/۲۴	۰/۵۱	۰/۲۶	۰/۷۳	۴۱	موجود	دانشگاه	
		۰/۰۱	۱۰-۱/۳۱	۰/۵۷	۱/۹۴	۰/۲۷	۲/۸۳	۰/۲۶	۲/۸۷	۰/۱۹	۰/۴۴		مطلوب	صنعتی اصفهان	

سؤال ۳. اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های اصفهان و صنعتی اصفهان در خصوص مشارکت موجود و مطلوب خود در گام انتخاب و تدوین محتوای برنامه‌درسی و روشهای تحقق این مشارکت چه دیدگاههایی دارند؟

یافته‌های جدول ۷ نشان می‌دهد که در وضعیت موجود ۱۵/۸۳ درصد از اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان و ۴۱/۲۳ درصد از اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان در انتخاب و تدوین محتوا مشارکت ندارند. از آنجا که در وضعیت موجود و مطلوب H مشاهده شده در سطح $P \leq 0.05$ معنادار بوده است، بنابراین، از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان چهار روش مشارکت در گام انتخاب و تدوین محتوای برنامه‌درسی از نظر نمره واقعیت و مقبولیت روش با یکدیگر تفاوت معنادار دارند. در خصوص اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان نیز چنین تفاوت معناداری در وضعیت موجود و مطلوب مشاهده شده است.

نتیجه مقایسه میانگین نمره واقعیت روشهای مشارکت در گام انتخاب و تدوین محتوای برنامه‌درسی نشان می‌دهد که در هر دو دانشگاه در وضعیت موجود از میان چهار روش مشارکت در این گام، روش «حضور خود» بر سه روش دیگر مشارکت برتری دارد. این روش در دانشگاه اصفهان نمره واقعیت ۳/۳۳ (۶۳/۵۴) درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) و در دانشگاه صنعتی اصفهان نمره واقعیت ۲/۰۲ (۵۷/۰۶) درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) را دارد. همچنین، در دانشگاه صنعتی اصفهان دو روش «مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده» فقط با نمره واقعیت ۰/۶۲ (۱۷/۵۱) درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) و «حضور اعضای هیئت علمی برجسته» فقط با نمره واقعیت ۰/۵۸ (۱۶/۳۸) درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) بر روش «حضور نماینده» که در پایین‌ترین سطح فقط نمره واقعیت ۰/۳۲ (۹/۰۳) درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) را دارد، برتری دارند.

جدول ۷- مقایسه میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روشهای مشارکت در گام انتخاب و تدوین محتوای برنامه‌درسی

از نظر اعضای هیئت علمی

P	H	حضور خود در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		حضور اعضای هیئت علمی در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده توسط دیگران		درصد عدم مشارکت در وضعیت موجود	واقعیت	روشهای مشارکت	گام برنامه‌ریزی درسی
		میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انحراف معیار				
۱-۰-۱	۳۵/۸۸	۰/۹۷	۲/۲۳	۰/۱۷	۰/۵۶	۰/۲۱	۰/۶۹	۰/۶۶	۱۵/۸۳	موجود	دانشگاه اصفهان
۱-۰-۱	۴۶/۱۷	۰/۹۰	۲/۲۵	۰/۲۳	۰/۹۵	۰/۶۱	۳/۲۸	۰/۶۱	مطلوب		انتخاب و تدوین محتوای برنامه‌درسی
۱-۰-۱	۳۹/۰۳	۰/۸۷	۲/۰۲	۰/۱۲	۰/۳۳	۰/۳۳	۰/۵۸	۰/۶۲	۴۱/۲۳	موجود	دانشگاه صنعتی اصفهان
۱-۰-۱	۳۸/۲۳	۰/۸۳	۲/۰۵	۰/۵۷	۲/۷۳	۰/۸۸	۳/۲۴	۰/۵۹	مطلوب		انتخاب و تدوین محتوای برنامه‌درسی

در وضعیت مطلوب اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان برای مشارکت در گام انتخاب و تدوین محتوای برنامه‌دستی روش «حضور خود» و «حضور اعضای هیئت علمی برجسته» را بر دو روش دیگر ترجیح داده‌اند. این دو روش به ترتیب نمره مقبولیت ۳/۳۵ و ۳/۲۸ (۴۰/۹۰ و ۴۰/۰۴ درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) را دارد. اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان برای مشارکت در این گام دو روش مشارکت «اعضای هیئت علمی برجسته گروه» و «نماینده اعضای هیئت علمی» را که به ترتیب نمره مقبولیت ۳/۲۴ و ۲/۷۲ (۳۷/۶۷ و ۳۱/۶۲ درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) را دارد، بر دو روش «حضور خود» و «مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده توسط دیگران» که به ترتیب نمره مقبولیت ۲/۰۵ و ۰/۵۹ (۲۳/۸۳ و ۶/۸۶ درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) را دارد، ترجیح داده‌اند. همچنین، در دانشگاه اصفهان روش «حضور نماینده اعضای هیئت علمی» فقط بر «مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده» و در دانشگاه صنعتی اصفهان روش «حضور خود» فقط بر «مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده» ترجیح داده شده است.

سؤال ۴. اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های اصفهان و صنعتی اصفهان در خصوص مشارکت موجود و مطلوب خود در گام اجرای برنامه‌دستی و روشهای تحقق این مشارکت چه دیدگاههایی دارند؟

یافته‌های جدول ۸ نشان می‌دهد که در وضعیت موجود ۱۵/۲۵ درصد از اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان و ۲۳/۴۸ درصد از اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان اظهار داشته‌اند در مواردی که به فراهم کردن زمینه‌های اجرایی برنامه‌دستی مربوط می‌شود، مانند تعیین زمان و مکان ارائه درس و گروه‌بندی دانشجویان، مشارکت چندانی ندارند لکن در مواردی که به اجرای برنامه‌دستی در کلاس مربوط می‌شود، مشارکت حداکثری دارند. از آنجا که در وضعیت موجود و مطلوب H مشاهده شده در سطح $P \leq 0.05$ معنادار بوده است، بنابراین، از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان و اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان چهار روش مشارکت از نظر نمره واقعیت و مقبولیت تفاوت معنادار دارند.

نتیجه مقایسه میانگین نمره واقعیت روشهای مشارکت در گام اجرای برنامه‌دستی نشان می‌دهد که در وضعیت موجود از میان چهار روش مشارکت در اجرای برنامه‌دستی، روش «حضور خود» بر سه روش دیگر مشارکت برتری دارد. این روش به ترتیب در دانشگاه اصفهان و صنعتی اصفهان با نمره واقعیت ۴/۲۲ و ۴/۳۸ (۸۰/۵۵ و ۷۶/۹۷ درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) از دیگر روشها برتر است.

در وضعیت مطلوب اعضای هیئت علمی این دو دانشگاه برای مشارکت در اجرای برنامه‌دستی، روش «حضور خود» را بر سه روش دیگر ترجیح داده‌اند. این روش در دانشگاه اصفهان و صنعتی اصفهان به ترتیب نمره مقبولیت ۶/۱۷ و ۵/۲۱ (۷۳/۱۹ و ۵۷/۶۳ درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) را به خود اختصاص داده است. با وجود این، در دانشگاه اصفهان روش «حضور اعضای هیئت علمی برجسته» فقط با نمره مقبولیت ۱/۳۶ (۱۶/۱۴ درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) پس از مشارکت خود بر دو روش «حضور نماینده اعضای هیئت علمی» و «مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده» ترجیح داده شده و در دانشگاه صنعتی اصفهان دو روش دیگر، که «حضور نماینده اعضای هیئت علمی» و «حضور اعضای هیئت علمی برجسته» است، فقط با کسب نمره مقبولیت ۱/۸۰ و ۱/۵۰ (۱۹/۹۱ و ۱۶/۶۰ درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) در زمره ترجیحهای بعدی اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان قرار دارد.

جدول ۸- مقایسه میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روشهای مشارکت در گام اجرای برنامه‌درسی از نظر اعضای هیئت علمی

P	H	حضور خودم در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		حضور نماینده اعضای هیئت علمی در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		حضور اعضای هیئت علمی برجسته در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده توسط دیگران		درصد عدم مشارکت در وضعیت موجود	وضعیت	روشهای مشارکت	گام برنامه‌ریزی درسی
		میانگین نمره واقعیت و مقبولیت	انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت	انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت	انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت	انحراف معیار				
۰/۰۰۱	۲۵/۵۷	۴/۶۹	۴/۲۲	۱/۱۸	۱/۳۱	۱/۱۶	۱/۲۶	۱/۲۲	۱/۴۵	۱۵/۲۵	موجود	دانشگاه	اجرای برنامه‌درسی
۰/۰۰۱	۳۱	۶/۵۹	۶/۱۷	۱/۲۶	۱/۵۹	۱/۶۱	۱/۳۶	۱/۱۸	۱/۳۱	مطلوب	اصفهان		
۰/۰۰۱	۲۲/۸۹	۴/۹۱	۴/۳۸	۱/۱۵	۱/۴۱	۱/۲۵	۱/۳۷	۱/۳۷	۱/۵۳	۲۳/۴۸	موجود	دانشگاه	
۰/۰۰۱	۳۲/۸۳	۵/۸۱	۵/۲۱	۱/۲۸	۱/۸۰	۱/۴۵	۱/۵۰	۱/۳۵	۱/۵۳	مطلوب	صنعتی	اصفهان	

سؤال ۵. اعضای هیئت علمی دانشگاههای اصفهان و صنعتی اصفهان در خصوص مشارکت موجود و مطلوب خود در گام ارزشیابی برنامه‌درسی و روشهای تحقق این مشارکت چه دیدگاههایی دارند؟

یافته‌های جدول ۹ نشان می‌دهد که در وضعیت موجود ۴۳/۷۵ درصد از اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان و ۵۲/۹۰ درصد از اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان در ارزشیابی برنامه‌درسی مشارکت ندارند. نکته قابل توجه اینکه بیشترین میزان مشارکت نداشتن اعضای هیئت علمی دو دانشگاه در بین شش گام برنامه‌ریزی درسی در این گام بوده است. از آنجا که در وضعیت موجود و مطلوب H مشاهده شده در سطح $P \leq 0.05$ معنادار بوده است، بنابراین، از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان چهار روش مشارکت در گام ارزشیابی برنامه‌درسی از نظر نمره واقعیت و مقبولیت تفاوت معنادار دارند. همچنین، با توجه به اینکه در وضعیت موجود و مطلوب F مشاهده شده در سطح $P \leq 0.05$ معنادار بوده است، از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان روشهای مشارکت در گام ارزشیابی برنامه‌درسی، از نظر نمره واقعیت و مقبولیت، تفاوت معنادار دارند.

جدول ۹- مقایسه میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روشهای مشارکت در گام ارزشیابی برنامه‌درسی از نظر اعضای هیئت علمی

P	H	P	F	حضور خود در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		حضور نماینده اعضای هیئت علمی در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		حضور اعضای هیئت علمی برجسته در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده توسط دیگران		درصد عدم مشارکت در وضعیت موجود	وضعیت	گام برنامه‌ریزی درسی	روشهای مشارکت
				میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انحراف معیار				
۱/۰۰۱	۲۶/۰۸			۲/۳۵	۱/۹۱	۱/۱۸	۱/۰۵	۱/۱۳	۱/۴۹	۱/۱۸	۱/۴۵	۳۳/۷۵	موجود	دانشگاه	ارزشیابی برنامه‌درسی
۱/۰۰۱	۴۲/۰۳			۱/۴۱	۱/۵۴	۱/۳۳	۲/۴۸	۱/۵۱	۳/۲۸	۱/۲۳	۱/۷۴	مطلوب	اصفهان		
		۱/۰۰۱	۵۱/۰۹	۱/۲۶	۱/۱۳	۱/۱۳	۱/۲۲	۱/۱۵	۱/۷۸	۱/۱۵	۱/۷۶	۵۲/۹۰	موجود	دانشگاه	
		۱/۰۰۱	۱۶۱/۳۱	۱/۲۶	۱/۴۴	۱/۵۷	۳/۷۶	۱/۴۰	۳/۰۱	۱/۳۵	۱/۵۶	مطلوب	صنعتی	اصفهان	

نتیجه مقایسه میانگین نمره واقعیت روشهای مشارکت در گام ارزشیابی برنامه‌درسی نشان می‌دهد که از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان در وضعیت موجود از میان چهار روش مشارکت در ارزشیابی برنامه‌درسی، روش «نماینده اعضای هیئت علمی» و «حضور خود» بر دو روش دیگر مشارکت برتری دارد. این دو روش به ترتیب نمره واقعیت ۱/۰۵ و ۱/۹۱. (۳۶/۲۰ و ۳۱/۳۸ درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) را دارد. در دانشگاه صنعتی اصفهان روش «حضور خود» بر سه روش دیگر مشارکت برتری دارد. این روش نمره واقعیت ۱/۱۳ (۳۹/۱۰ درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) را دارد. همچنین، در این دانشگاه دو روش «حضور اعضای هیئت علمی برجسته» و «مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده» به ترتیب با برخورداری از نمره واقعیت ۱/۷۸ و ۱/۷۶. (۲۷ و ۲۶/۳۰ درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) بر روش «حضور نماینده اعضای هیئت علمی» که فقط نمره واقعیت ۱/۲۲. (۷/۶۱ درصد از مجموع نمره چهار روش) را دارد، برتری دارد.

در وضعیت مطلوب اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان برای مشارکت در ارزشیابی برنامه‌درسی، روش «حضور اعضای هیئت علمی برجسته» را با نمره مقبولیت ۳/۲۸ (۴۰/۷۹ درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) و اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان، روش مشارکت «حضور نماینده اعضای هیئت علمی» را با اختصاص نمره مقبولیت ۳/۷۶ (۴۲/۸۸ درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) بر سه روش دیگر ترجیح داده‌اند. در دانشگاه اصفهان روش «حضور نماینده اعضای هیئت علمی» با نمره مقبولیت ۲/۴۸ (۳۰/۸۴ درصد از

مجموع نمره مقبولیت چهار روش) و «حضور خود» با نمره مقبولیت ۱/۵۴ (۱۹/۱۵) درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) در مرتبه‌های بعد قرار دارد. در دانشگاه صنعتی اصفهان روش مشارکت «حضور اعضای هیئت علمی برجسته» با نمره مقبولیت ۳/۰۱ (۳۴/۳۲) درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) بر دو روش دیگر ترجیح داده شده است.

سؤال ۶. اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های اصفهان و صنعتی اصفهان در خصوص مشارکت موجود و مطلوب خود در گام اصلاح و تغییر برنامه‌درسی و روشهای تحقق این مشارکت چه دیدگاههایی دارند؟

یافته‌های جدول ۱۰ نشان می‌دهد که در وضعیت موجود ۳۱/۷۱ درصد از اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان و ۳۶/۷۶ درصد از اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان در اصلاح و تغییر برنامه‌درسی مشارکت ندارند. آنجا که در وضعیت موجود و مطلوب H مشاهده شده در سطح $P \leq 0.05$ معنادار بوده است، بنابراین، از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان و صنعتی اصفهان چهار روش مشارکت بر اساس نمره واقعیت و مقبولیت تفاوت معنادار دارند.

جدول ۱۰- مقایسه میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روشهای مشارکت در گام تغییر برنامه‌درسی از نظر اعضای

هیئت علمی

P	H	حضور خود در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		حضور نماینده اعضای هیئت علمی در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		حضور اعضای هیئت علمی برجسته در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه		مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده توسط دیگران		درصد عدم مشارکت در وضعیت موجود	وضعیت	روشهای مشارکت	گام برنامه‌ریزی درسی
		میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش		میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش		میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش		میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش					
		انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش	انحراف معیار	میانگین نمره واقعیت و مقبولیت روش				
۰.۰۰۱	۴۰/۹۷	۰.۷۵	۱/۴۳	۰.۱۶	۱/۴۱	۰.۱۴	۰.۶۷	۰.۱۷	۰.۴۹	۳۱/۷۱	موجود	دانشگاه اصفهان	تغییر برنامه‌درسی
۰.۰۰۱	۵۵/۳۴	۰.۶۱	۱/۹۴	۰.۴۲	۱/۰۸	۰.۴۲	۴/۴۷	۰.۲۰	۰.۵۴		مطلوب	دانشگاه صنعتی اصفهان	
۰.۰۰۱	۳۶/۳۳	۰.۵۲	۲	۰.۲۶	۰.۶۶	۰.۱۹	۰.۷۰	۰.۲۸	۰.۷۸	۳۶/۷۶	موجود	دانشگاه صنعتی اصفهان	
۰.۰۰۱	۵۴/۲۹	۰.۵۱	۱/۵۰	۰.۳۵	۲/۹۱	۰.۷۱	۳/۶۱	۰.۲۲	۰.۵۶		مطلوب	دانشگاه صنعتی اصفهان	

نتیجه مقایسه میانگین نمره واقعیت روشهای مشارکت در گام تغییر برنامه‌درسی از نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان نشان می‌دهد که در وضعیت موجود از میان چهار روش مشارکت در تغییر برنامه‌درسی، روش «حضور خود» و «نماینده اعضای هیئت علمی» بر دو روش دیگر مشارکت برتری دارد. این دو روش به ترتیب نمره واقعیت ۱/۴۳ و ۱/۴۱ (۳۵/۷۵ و ۳۵/۲۵ درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) را دارند. در دانشگاه صنعتی اصفهان از میان چهار روش مشارکت در تغییر برنامه‌درسی، روش «حضور خود» بر سه روش دیگر مشارکت برتری دارد. این روش نمره واقعیت ۲ (۴۸/۳۰ درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) را کسب کرده است. همچنین، در دانشگاه اصفهان روش «اعضای هیئت علمی برجسته» فقط با نمره واقعیت ۰/۶۷ (۱۶/۷۵ درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) بر روش «مطلع شدن از تصمیم‌های اتخاذ شده» که نمره واقعیت پایین ۰/۴۹ (۱۲/۲۵ درصد از مجموع نمره واقعیت چهار روش) را به دست آورده، برتری داشته است. در وضعیت مطلوب اعضای هیئت علمی دو دانشگاه برای مشارکت در تغییر برنامه‌درسی روش «حضور اعضای هیئت علمی برجسته» را بر سه روش دیگر ترجیح داده‌اند. این روش در دانشگاه اصفهان و صنعتی اصفهان به ترتیب نمره مقبولیت ۴/۴۷ و ۳/۶۱ (۵۵/۶۷ و ۴۲ درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) را دارد. با وجود این، در دانشگاه اصفهان روش «حضور خود» با نمره مقبولیت ۱/۹۴ (۲۴/۱۵ درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) و «حضور نماینده اعضای هیئت علمی» با نمره مقبولیت ۱/۰۸ (۱۳/۴۴ درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) در مرتبه‌های بعد قرار دارد. در دانشگاه صنعتی اصفهان روش «حضور نماینده اعضای هیئت علمی» با نمره مقبولیت ۲/۹۱ (۳۴ درصد از مجموع نمره مقبولیت چهار روش) بر دو روش دیگر ترجیح داده شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی نتایج نشان می‌دهد که اعضای هیئت علمی هر دو دانشگاه مشارکت در تمام گامهای شش‌گانه برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی را قبول دارند. این نتیجه در توافق با نتایج پژوهش فتحی‌واجارگاه، عارفی و شرف (۲۰۱۰، Fathi Vajargah, Arefi and Sharaf) است که با استناد به یافته‌های پژوهش خود و دیدگاه برخی از صاحب‌نظران حوزه برنامه‌درسی اذعان داشته‌اند که آموزش دهندگان می‌توانند در تمام گامها یا عناصر برنامه‌های درسی مشارکت داشته باشند. بریگز (۲۰۰۷، Briggs) و بریگز، استارک و رولاند پاپلاوسکی (Briggs, Stark, ۲۰۰۳) and Rowland-Poplowski نیز مشارکت اعضای هیئت علمی در برنامه‌ریزی درسی را از ویژگی گروههای آموزشی دارای برنامه‌ریزی مداوم دانسته‌اند. در همین خصوص، مشارکت متخصص موضوع در شورای برنامه‌ریزی درسی گروه در پژوهش ساکی، شریف و نصر (۲۰۰۶، Saki, Sharif and Nasr) و فراسر (Fraser, ۲۰۰۶) نیز بر آن تأکید شده است.

در این پژوهش دیدگاه اعضای هیئت علمی در خصوص مشارکت در برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی و شیوه‌های اعمال مشارکت در دو وضعیت موجود و مطلوب تفاوت دارد. وجود تفاوت بین نقش موجود و مورد انتظار اعضای هیئت علمی در پژوهش زین‌الدینی میمند (۲۰۰۶، Zeinodini Meimand) نیز تأیید شده است. در وضعیت موجود آن گروه از اعضای هیئت علمی دو دانشگاه که به مشارکت خود در وضعیت موجود معتقدند، اظهار داشته‌اند که شیوه مشارکت کنونی آنان در گامهای برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی مشارکت

حداکثری و مستقیم است. بالاترین نمره واقعیت روش در هر دو دانشگاه به گام اجرای برنامه‌درسی اختصاص یافته که نشان دهنده این نکته است که در بین شش گام برنامه‌ریزی درسی، اعضای هیئت علمی جدی‌ترین مشارکت حداکثری را در گامی اعمال می‌کنند که معرف یکی از رسالت‌های اصلی آموزش عالی است.

اگر چه مشارکت حداکثری اعضای هیئت علمی در گام اجرا منطقی و بدیهی است، اما از سویی نیز نشان دهنده این نکته است که پنج گام دیگر برنامه‌ریزی درسی که معرف فعالیت‌های طراحی، ارزشیابی و تغییر برنامه‌درسی است، در وضعیت موجود کمتر مورد توجه است. در هر یک از گام‌های شش‌گانه میزانی از نبود مشارکت اعضای هیئت علمی به چشم می‌خورد. در بین گام‌ها کمترین میزان مشارکت در هر دو دانشگاه مربوط به گام ارزشیابی برنامه‌درسی است.

مقایسه نتایج وضعیت موجود و مطلوب مبین گرایش محسوس اعضای هیئت علمی دو دانشگاه به ویژه اعضای هیئت‌علمی دانشگاه صنعتی اصفهان به حرکت از مشارکت توسط خود به سوی مشارکت توسط اعضای هیئت علمی برجسته دارای توانمندی‌های تخصصی، آموزشی و پژوهشی در گام‌های تعیین ساختار کلی رشته و درسها، تعیین هدفهای برنامه‌درسی، انتخاب و تدوین محتوا (گام‌های طراحی برنامه‌درسی)، ارزشیابی و تغییر برنامه‌درسی است. البته، باید تفاوت ظریفی را در باره دیدگاه‌های اعضای هیئت علمی دو دانشگاه در خصوص شیوه‌های مشارکت در وضعیت مطلوب در نظر داشت. اعضای هیئت علمی دو دانشگاه مشارکت اعضای هیئت علمی برجسته گروه را ترجیح داده‌اند. با وجود این، اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان به روش حضور حداکثری خود در این سه گام نیز توجه کرده‌اند. این نکته به معنای تمایل آنان به داشتن مشارکت حداکثری در کنار بهره‌گیری از دانش، تخصص و تجربه اعضای هیئت علمی برجسته گروه است.

در گام اجرای برنامه‌درسی اعضای هیئت علمی دو دانشگاه مانند وضعیت موجود بر مشارکت حداکثری و مستقیم خود تأکید داشته‌اند. این نکته بدین معناست که اعضای هیئت علمی بارزترین گام برای نقش‌آفرینی خود از بین گام‌های شش‌گانه برنامه‌ریزی درسی را گام اجرا دانسته‌اند. در خصوص دو گام ارزشیابی و تغییر برنامه‌درسی تمایل اعضای هیئت علمی هر دو دانشگاه به داشتن مشارکت غیر مستقیم به وضوح مشخص است. این نکته باید مورد توجه قرار گیرد که علاوه بر گام اجرای برنامه‌درسی، در پنج گام دیگر نیز مشارکت حداکثری و مستقیم اعضای هیئت علمی در درس‌های مورد تدریس و پژوهش که هر عضو هیئت علمی در آن تجربه و تخصص دارد، باید به گونه‌ای شایسته مورد توجه قرار گیرد.

پیشنهادها

بر اساس نتایج به‌دست آمده در دو وضعیت موجود و مطلوب و تحلیل فاصله یا تفاوت موضع اعضای هیئت علمی در خصوص شیوه‌های مشارکت در گام‌های شش‌گانه برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی، در ادامه پیشنهادهای کاربردی برای هر یک از گام‌ها ارائه شده است.

- به منظور استفاده از دانش، تخصص و تجربه اعضای هیئت علمی برجسته گروه، در هر دو دانشگاه زمینه مشارکت اعضای هیئت علمی برجسته در تعیین ساختار کلی رشته و درسها فراهم شود.

- در هر دو دانشگاه، ضمن مشارکت اعضای هیئت علمی برجسته، هر یک از اعضای هیئت علمی نیز در زمینه گرایش و درسهایی که در آنها تخصص دارند و به تدریس و پژوهش مشغول هستند، از طریق کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه مشارکت کنند.
- اعضای هیئت علمی هر دو دانشگاه به ویژه اعضای هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان، با حضور در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه، در تعیین هدفهای برنامه‌درسی و به طور خاص هدفهای مربوط به درسهایی که خود تدریس آن را بر عهده دارند، مشارکت بیشتری داشته باشند.
- با توجه به تأکید اعضای هیئت علمی، از حضور اعضای هیئت علمی برجسته گروهها در تعیین هدفهای برنامه‌درسی استفاده شود. در سطح هدفگذاری هر یک از درسهای، مشارکت اعضای هیئت علمی متخصص آن درس، که معرف شیوه مشارکت از طریق حضور خود است، مورد توجه قرار گیرد.
- میزان مشارکت موجود اعضای هیئت علمی در زمینه محتوای برنامه‌درسی به ویژه در دانشگاه صنعتی اصفهان افزایش یابد. با توجه به اینکه اعضای هیئت علمی متخصص دانش هستند، قادرند در زمینه انتخاب، تألیف، ترجمه یا تدوین محتوا مشارکت حداکثری داشته باشند.
- در ارتباط با اعضای هیئت علمی دانشگاه اصفهان، بر روش حضور خود که در وضعیت موجود مطرح است، همچنان در وضعیت مطلوب نیز تأکید شود، ولی در کنار آن بر حضور اعضای هیئت علمی برجسته در زمینه محتوای برنامه‌درسی نیز تأکید و در کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه از دیدگاههای هر دو گروه استفاده شود.
- دامنه اجرای برنامه‌درسی از صرف ارائه درس در کلاس گسترش یابد، به‌گونه‌ای که زمینه‌های اجرایی برنامه‌درسی نیز فراهم شود.
- اجرای برنامه‌درسی، علاوه بر ارائه درس، شامل مواردی مانند انتخاب روشها و فنون ارائه درس، استفاده از فناوری در تدریس، گروه‌بندی دانشجویان، تضمین انطباق فرایند یاددهی یادگیری با استانداردهای عملکرد و پیگیری تحقق یافتن فعالیت‌های پیش‌بینی شده در طرح درس نیز باشد و اعضای هیئت علمی در این زمینه‌ها مشارکت جدی داشته باشند.
- وضعیت مشارکت فعلی اعضای هیئت علمی دو دانشگاه در ارزشیابی برنامه‌درسی بهبود یابد. لازمه این امر در گام اول گسترش دامنه برداشت موجود از برنامه‌درسی تا جایی است که به گام اجرای برنامه‌درسی ختم نشود و گام‌های بعدی که ارزشیابی و تغییر است را نیز شامل شود.
- اگر چه رسالت ارزشیابی برنامه‌درسی بیشتر بر عهده اعضای هیئت علمی برجسته و نماینده اعضای هیئت علمی گذاشته شده است، لکن در جنبه‌هایی از ارزشیابی برنامه‌درسی که ناظر به یک درس خاص و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانشجویان است، باید مشارکت حداکثری اعضای هیئت علمی از طریق ارزشیابی درسهای مورد تدریس و تصمیم‌گیری در باره معیارها و روشهای ارزشیابی از عملکرد تحصیلی دانشجویان صورت پذیرد.
- میزان مشارکت اعضای هیئت علمی در تغییر برنامه‌درسی افزایش یابد و ارزشیابی با این دید صورت گیرد که بر اساس نتایج به‌دست آمده از آن به بهبود، اصلاح یا تغییر زمینه‌های مورد نیاز برای تغییر منجر شود. این امر مستلزم مشارکت جدی در زمینه تغییر برنامه‌درسی است.
- با توجه به نظر اعضای هیئت علمی در تغییر برنامه‌درسی از دانش، تجربه و تخصص اعضای هیئت‌علمی برجسته استفاده شود. در کنار این روش مشارکت حداکثری اعضای هیئت‌علمی برای بهبود، اصلاح یا تغییر

درسهایی تخصصی خود و روزآمد ساختن آنها مورد توجه قرار گیرد. این امر باید طی یک فرایند همیارانه و در قالب کمیته برنامه‌ریزی درسی گروه انجام شود. در پایان ذکر این نکته ضروری است که مشارکت اعضای هیئت‌علمی در برنامه‌ریزی درسی دوره تحصیلات تکمیلی باید با نگاهی جامع‌تر به حوزه برنامه‌درسی و برنامه‌ریزی درسی در آموزش عالی توأم باشد و تمام گامهای این فرایند مورد توجه واقع شود.

References

۱. Briggs, C. L. (۲۰۰۷); "Curriculum Collaboration: A Key to Continuous Program Renewal"; *The Journal of Higher Education*, Vol. ۷۸, No. ۶, pp. ۶۷۶-۷۱۱.
۲. Briggs, C. L., Stark, J. S. and Rowland-Poplowski, J. (۲۰۰۳); "How Do We Know a Continuous Planning Academic Program When We See One?"; *The Journal of Higher Education*, Vol. ۷۴, No. ۴, pp. ۳۶۱- ۳۸۶.
۳. Connelly, F. M. and Ben-Peretz, M. (۱۹۹۷); "Teachers, Research and Curriculum Development"; In: D. Flinders and S. J. Thornton (Eds.); *The Curriculum Studies Reader*; New York: Routledge.
۴. Connelly, F. M. and Clandinin, D. J. (۱۹۸۸); *Teachers as Curriculum Planners: Narratives of Experience*; New York: Teachers College Press.
۵. Connelly, F. M. and Clandinin, D. J. (۱۹۹۰); "Stories of Experience and Narrative Inquiry"; *Educational Researcher*, Vol. ۱۹, No. ۵, pp. ۲-۱۴.
۶. Diamond, R. (۲۰۰۷); "Designing Curricula and Courses in Higher Education"; Translated by Kouros Fathi Vajargah, Tehran: Kouros Publication (in Persian).

۷. Eisner, E. (۱۹۹۴); *The Educational Imagination: On the Design and Evaluation of School Programs*; New York: Macmillan.
۸. Eisner, E. (۲۰۰۲); *The Educational Imagination: On the Design and Evaluation of School Programs*; New Jersey: Prentice Hall.
۹. Fathi Vajargah, K. (۲۰۰۵); "Feasibility Study of Teachers Contribution in Curriculum Development Process in the Iranian Educational System"; *Journal of Educational Innovations*, Vol. ۸, pp. ۵۹-۷۶ (in Persian).
۱۰. Fathi Vajargah, K., Arefi, M. and Sharaf, Z. (۲۰۱۰); "The Conditions and Bases of Academic Staff's Participation in the Collegiate Curriculum Development Process"; *Journal of Higher Education*, Vol. ۱, No. ۴, pp. ۱۴۵-۱۷۸ (in Persian).
۱۱. Fraser, S. (۲۰۰۶); "Shaping the University Curriculum through Partnerships and Critical Conversations"; *International Journal for Academic Development*, Vol. ۱۱, No. ۱, pp. ۵-۱۷.
۱۲. Gaff, J. (۲۰۰۷); "What if the Faculty Really Do Assume Responsibility for the Educational Program?"; *Liberal Education*, Vol. ۹۳, No. ۴, pp. ۶-۱۳.
۱۳. Hass, G. (۲۰۰۶); "Who Should Plan the Curriculum?"; In: F. Parkay., E. Anctil. and G. Hass. (Eds.); *Curriculum Planning: A Contemporary Approach*; Boston: Allyn and Bacon.
۱۴. Izadi, S. (۲۰۰۵); "Teacher's Participatory Role in Decentralization of Curriculum Development"; in: M. Rezaie (Ed.); *Curricula and Methods*

of Teaching, Guidance and Counseling, Assessment and Evaluation;
Tehran: Institute for Educational Research (in Persian).

۱۵. Klein, F. (۱۹۸۳); “The Use of a Research Model to Guide Curriculum Development”; *Theory Into Practice*, Vol. ۲۲, No. ۳, pp. ۱۹۸-۲۰۲.
۱۶. Lattuca, L. and Stark, J. (۲۰۰۹); *Shaping the College Curriculum: Academic Plans in Context*; San Francisco: Jossey-Bass.
۱۷. Marsh, C. (۲۰۰۴); *Key Concepts for Understanding Curriculum*; London: RoutledgeFalmer.
۱۸. McCutcheon, G. (۱۹۹۷); “Curriculum and the Work of Teachers”; In: D. J. Flinders and S. J. Thornton (Eds.); *The Curriculum Studies Reader*; New York: RoutledgeFalmer.
۱۹. Momeni, H. and Fathi Vajargah, K. (۲۰۰۹); A Study of the Role of Affecting Elements on Faculty Members Participation in Higher Education Curriculum; in: N. Mousapor (Ed.); *Centralization and Decentralization in Curriculum Development Process*; Tehran: Iranian Curriculum Studies Association (in Persian).
۲۰. Muscatine, C. (۱۹۸۵); “Faculty Responsibility for the Curriculum”, *Academe*, Vol. ۷۱, No. ۵, pp. ۱۶-۲۱.
۲۱. Norouz Zadeh, R. and Fathi Vajargah, K. (۲۰۰۹); *An Introduction to University Curriculum Development*; Tehran: Institute for Research and Planning in Higher Education (in Persian).
۲۲. Norouz Zadeh, R. et al. (۲۰۰۷); “The Universities Status in Revising the Curricula Approved by the Higher Education Council for Planning”;

Quarterly Journal of Research & Planning in Higher Education, Vol. ۴۲, pp. ۷۱-۹۳ (in Persian).

۲۳. Oliva, P. (۲۰۰۵); *Developing the Curriculum*; Boston: Allyn and Bacon.
۲۴. Posner, G. (۲۰۰۴); *Analyzing the Curriculum*; New York: McGraw-Hill.
۲۵. Saki, M., Sharif, M. and Nasr, A. R. (۲۰۰۶); "A Study of the Appropriate Structure of Curriculum Development in University of Isfahan"; in: *The Curriculum Field in Iran*; Tehran: The Iranian Curriculum Development Association (in Persian).
۲۶. The Committee on Curriculum (۱۹۳۸); "Faculty Preparation for Curriculum Revision"; *The American Journal of Nursing*, Vol. ۳۸, No. ۶, pp. ۷۱۷-۷۲۲.
۲۷. Wiles, J. and Bondi, J. (۲۰۰۲); *Curriculum Development: A Guide to Practice*; New Jersey: Prentice-Hall.
۲۸. Young, J. H. (۱۹۷۹); "Teacher Participation in Curriculum Decision Making: An Organizational Dilemma"; *Curriculum Inquiry*, Vol. ۹, No. ۲, pp. ۱۱۳-۱۲۷.
۲۹. Young, J. H. (۱۹۸۸); "Teacher Participation in Curriculum Development: What Status Does It Have?"; *Journal of Curriculum and Supervision*, Vol. ۳, No. ۲, pp. ۱۰۹-۱۲۱.
۳۰. Zeinodini Meimand, Z. (۲۰۰۶); *The Role of Faculty Memembers in Curriculum Development in Shahid Bahonar University*; M. A. Thesis, Shahid Bahonar University of Kerman, Faculty of Literature and Humanities (in Persian).